

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

**TEZĂ DE DOCTORAT
(REZUMAT)**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,
Prof. univ. dr. Mircea Braga

DOCTORAND,
Perneac (Covaci) Ariana-Oana

ALBA IULIA
2014

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

**COORDONATE ALE IMAGINARULUI ÎN PROZA LUI
SORIN TITEL**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,
Prof. univ. dr. Mircea Braga

DOCTORAND,
Perneac (Covaci) Ariana-Oana

ALBA IULIA
2014

CUPRINS

ARGUMENT	7
 PARTEA	
I. CONTEXTUL OPEREI	
1. Privire generală	19
1.1 Condiția interogativă a operei literare	19
1.2 Cadrul debutului literar	23
1.3 Entuziasmul de a fi modern	27
2. De la eul empiric la eul ficțional. Exercițiu psihocritic	37
 II. ARHITECTURA OPEREI	
1. Evoluția prozei lui Sorin Titel	46
1.1 Etapa căutărilor	46
1.1.1 <i>Copacul</i>	47
1.1.2 <i>Reîntoarcerea posibilă</i>	55
1.1.3 <i>Valsuri nobile și sentimentale</i>	63
1.2 Un nou stil	67
1.2.1 <i>Dejunul pe iarbă</i>	67
1.2.2 <i>Noaptea inocenților</i>	71
1.2.3 <i>Lunga călătorie a prizonierului</i>	73
1.3 Tetralogia	78
1.3.1 <i>Țara îndepărtată</i>	78
1.3.2 <i>Pasărea și umbra</i>	84
1.3.3 <i>Clipa cea repede</i>	86

1.3.4	<i>Femeie, iată fiul tău</i>	95
2.	Ipostaze baroce în proza lui Sorin Titel	114
3.	Jocul naratologic. Vârstele naratorului	125
3.1	Copilăria	127
3.1.1	Copilul frustrat.....	128
3.1.2	Copilul care contemplează.....	130
3.1.3	Copilul justițiar.....	131
3.2	Tinerețea	133
3.2.1	Tânărul idealist	133
3.2.2	Tânărul paseist	135
3.3	Bătrânețea	138
3.3.1	Bătrânul inocent	138
3.3.2	Bătrânul înțelept	140
3.3.3	Bătrânul spectacol	142

III. COORDONATE ALE IMAGINARULUI ARTISTIC. OPERA ÎNTRE *POIESIS* ȘI *AISTHESIS*

1.	Introducere în imaginarul operei lui Sorin Titel	146
2.	În căutarea spațiului pierdut. Repere ale geografiei imaginarului sau dialectica <i>cercului</i>	150
3.	Metaforele ascunse ale prozei	158
3.1	Călătoria	159
3.2	Singurătatea/ singularitate	170

3.3 Spațiile securizante și spațiile de trecere	184
3.3.1 Casa	185
3.3.2 Hanul	193
3.3.3 Grădina	197
3.3.4 Gara	202
3.3.5 Cafeneaua	207
3.3.6 Sala de așteptare	209
4. Migrația personajelor în <i>Țara Ficțiunii</i>	212
4. 1 „Chipuri” ale Personajului	213
4. 2 Mama	219
4. 3 „Pasări și umbre”	223
CONSIDERAȚII FINALE	230
BIBLIOGRAFIE	235

REZUMAT

Cuvinte cheie: *Sorin Titel, imaginar, psihocritică, psihobiografie, călătorie, singurătate, spații securizante, spații de trecere.*

Roland Barthes vorbește despre două tipuri de lectură, una care „ignoră jocurile de limbaj”¹, mergând „drept la articulațiile anecdotei”², și o altă lectură care „nu trece peste nimic”³, care „cântărește, aderă la text [...], surprinde în fiecare punct al textului asyntonul, care despică limbajele”⁴. Aflați înaintea cărților lui Sorin Titel, nu putem recurge decât la cel de-al doilea tip de lectură, iar ceea ce căutăm să evidențiem în urma acestui proces de investigare, de contopire cu textul, de luptă cu el, sunt ***Coordonatele imaginarului.***

Alegerea temei este motivată de încercarea de a lărgi aria interpretativă a imaginarului prozei lui Sorin Titel, iar actualitatea lucrării de față constă în aplicarea metodei psihanalitice în investigarea „universului de grad secund”.

Caracterul științific al tezei este conferit de bibliografia aferentă temei. Pe de o parte, istorii literare, studii, eseuri, cronici, enciclopedii, dicționare de autori, de opere literare, de simboluri.

¹ Roland Barthes, *Plăcerea textului*. Traducere de Marian Papahagi. Postfață de Ion Pop, Cluj, Editura Echinox, 1994, p. 20.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

Pe de altă parte, teze de doctorat despre imaginar, articole și interviuri acordate de Sorin Titel, publicate în reviste sau în volum. De asemenea, sunt utilizate studii de critică, estetică, teorie literară, fie românești, fie străine, în interpretarea textului literar.

Demersul de cercetare a urmărit un traseu de la general la particular, iar metodele folosite au fost furnizate de Gilbert Durand, Gaston Bachelard, Charles Mauron, Jean-Jacques Wunenburger și Corin Braga. Astfel, am structurat lucrarea în trei părți: *Contextul operei*, *Arhitectura operei* și *Coordonate ale imaginarului artistic*.

Urmăm, mai întâi, un traseu monografic în care căutăm să arătăm locul prozei lui Sorin Titel în literatura română, insistând asupra modernității sale sau, mai exact, asupra tehnicilor narrative, construcției subiectului, a personajelor, similitudinii artistice cu alte opere literare moderne românești și universale. Aducem în fața cititorului fiecare volum în parte, dezvăluindu-i substanța, intuindu-i misterul, dorința noastră fiind aceea de a iniția cititorul, mai ales pe cel mai puțin familiar cu opera lui Sorin Titel.

Prima parte are două capitole: *Privire generală*, cu subcapitolele *Condiția interogativă a operei literare*, *Cadrul debutului literar*, *Entuziasmul de a fi modern*, și *De la eul empiric la eul ficțional. Exercițiu psihocritic*. Această parte se ocupă, într-o viziune generală, de contextul social, politic, cultural în care scriitorul Sorin Titel a debutat, de felul în care opera sa literară a fost receptată de public și de critica literară. Oferă informații despre

procesul de modernizare a prozei în secolul al XX-lea, despre tehnici și viziuni, despre *noul roman*, știut fiind faptul că scriitorul Sorin Titel era un bun cunoscător al inovațiilor în literatură, un spirit al timpului său. Mai apoi, facem cunoștință cu personalitatea sa, căutăm omul Sorin Titel și, mai ales, intuim secvențele care, inspirate din biografie, au făcut carieră în operă, cum ar fi detaliile nașterii premature, chipurile și personalitățile bunicilor și străbunicilor, jovialitatea mamei, exmatricularea de la Universitatea București, pe care le-am comparat cu informațiile oferite de oameni care l-au cunoscut și care au scris despre el, cum ar fi Livius Ciocârlie, Cornel Ungureanu, Iosif Titel, tatăl scriitorului.

A doua parte este structurată în trei capitole: ***Evoluția prozei lui Sorin Titel, Ipostaze baroce în proza lui Sorin Titel și Jocul naratologic. Vârstele naratorului.***

Primul capitol urmărește evoluția prozei lui Sorin Titel, de la o etapă a căutărilor, ce cuprinde volumele de proză scurtă, *Copacul* (1963), *Valsuri nobile și sentimentale* (1967), dar și romanul *Reîntoarcerea posibilă* (1966), în care scriitorul prezintă viața omului obișnuit, muncitor, colectivist sau țăran, la o etapă de tatonare, de perseverență într-un stil modern, al *noului roman*, din care fac parte *Dejunul pe iarbă* (1968), *Noaptea inocenților* (1970), *Lunga călătorie a prizonierului* (1971), la o etapă a deplinei maturități, în care sunt integrate marile cărți, tetralogia: *Țara îndepărtată* (1974), *Pasărea și umbra* (1977), *Clipa cea repede* (1979), *Femeie, iată fiul tău* (1983). Dacă primele volume sunt în

spiritul lui Alain Fournier și Saint-Exupéry, în etapa maturității, scrisul său e altul, mai rafinat, mai sigur. El a dus până la capăt formula *noului roman*, a epuizat-o, de aceea se întoarce la clasici, la Melville și Cehov, căutând să se prindă pe sine cât mai bine în scriitură. Păstrează, însă, și ceea ce a învățat de la moderni, discontinuitatea fluxului epic, memoria involuntară, alternarea vocilor narative.

În această a doua parte, urmărim și alte elemente de arhitectură a operei, și anume trăsăturile ei baroce. Observăm că, la fel ca arta barocă, proza lui Sorin Titel dezvăluie o lume a abundenței, a umbrelor, a liniilor curbe. La nivel compozițional, nuvelele, povestirile, capitolele romanelor sunt „arabescuri”, „volute” ale unei unice rostiri, ele sunt părți ale Cărții. Chiar tehnicile narative construiesc un desen complicat, dar individual, omogen. Există o lumină difuză care înconjoară personajele și le determină să simtă o permanentă frică. Trăiesc viața ca spectacol, dar unul la care asistă, din afară, dintr-un ungher ascuns. Sunt firi în așteptare, slabe, care nu se împotrivesc destinului și care împărtășesc un puternic conflict interior. Visează la o altă lume, dincolo de coloanele răsucite ale templului în care se află, dar pașii pe care îi fac urmează mereu aceeași linie curbă care le întoarce dramatic în locul de unde au plecat.

E adevărat că sunt numeroase și variate imaginile care construiesc spațiul prozei lui Sorin Titel, că putem vorbi de o sărbătoare a simțurilor olfactive, a privirii, dar acestea sunt doar

măști baroce care ascund un suflet extraordinar de singur și de trist. Secvențele care descriu lumea–spectacol au rolul de surogat pentru cel care visează la o ieșire din umbra în care stă izolat. E o formă de a se minți pe sine cu diverse clipe de fericire mărunță. Adevărata fericire îi rămâne pentru totdeauna refuzată.

Poate cel mai baroc personaj al prozei lui Sorin Titel este mama. Există o linie curbă, invizibilă, care unește toate mamele nuvelor și romanelor. Există o tonalitate gravă în destinul fiecăreia. Mama trăiește mereu pentru familia sa, pentru bucuria copiilor săi. Muncește din greu, suferă, își face speranțe pentru aceștia. Uită de propria fericire.

Într-un alt capitol inventariem vârstele naratorului și identitățile pe care acesta le împrumută: copilăria (cu ipostazele: copilul frustrat, copilul care contemplează, copilul justițiar), tinerețea (și aici am încadrat naratorii în două tipologii: a tânărului idealist și a tânărului paseist), bătrânețea (bătrânul inocent, bătrânul înțelept și bătrânul spectacol). Vedem cum proza lui Sorin Titel nu e povestirea unei aventuri, ci, pe urmele noului roman, e „aventura unei povestiri”⁵. Atunci când povestește, scriitorul face un exercițiu expresionist de înfățișare a personajelor. Nedorind să rupă prea mult din firul povestirii, el scoate în evidență numai trăsăturile definitorii ale personajului sau cele care îl particularizează, cum ar

⁵ Vz. Jean Ricardou, *Noi probleme ale romanului*. În românește de Liana și Valentin Atanasiu. Prefață de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1988.

fi în secvența: „- Eu sunt de părere, interveni în discuție soția notarului din Temerești, o femeie uscată și cu un nas foarte mare, că un copil trebuie lăsat la internat să se învețe cu greul.”⁶ Foarte rar folosește linia de dialog care să atenționeze asupra introducerii replicii unui personaj. Cu predilecție, inserează cuvintele acestuia în relatările naratorului, creând o alternanță a vocilor. Există mai multe interpretări ale poveștii, există o spunere a ei pe mai multe timbre. Și timpul este ales ca instrument al jocului scriitoricesc. Folosind tehnici moderne ca întreruperea fluxului narativ și introspecția, ca flash-back-ul, scriitorul creează sentimentul ambiguității. Cititorul trebuie să fie atent pentru a găsi capătul firului din ghemul întortocheat al povestirii.

Precum la Faulkner, în *Zgomotul și furia*, unde există patru discursuri diferite ale aceleași „istorii”, în *Clipa cea repede* întâlnim cel puțin zece asemenea discursuri. Ele aparțin personajelor convertite în naratori: Ana, Nușca, Maria lui Goronuț, bătrânii din Margina, în număr de trei, Cornel, Desideriu, domnul director, cărora li se suprapune vocea auctorială impersonală. Persoana naratorială se schimbă de la un capitol la altul, de la persoana I și a III-a, la persoana a II-a, în capitolul intitulat *Desideriu*. Și felul de a încheia povestea e mereu altul, în funcție

⁶ Sorin Titel, *Opere. II. Romane. Scenarii de film*. Text stabilit, cronologie, note, comentarii, variante și repere critice de Cristina Balinte. Prefață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005, p. 646.

de vârsta naratorului, pe alocuri jovial, alteori surprinzător de deschis, iar, câteodată, reflexiv, confesiv. Același procedeu îl găsim și în *Țara îndepărtată, Pasărea și umbra, Femeie, iată fiul tău*.

Vocile care ies la rampă și care alcătuiesc „poveștile” sunt dinamice, versatile. Ele au mai multe vârste, iar inferența lor în discurs ține încheigate destinele personajelor, trasează un fir logic celor enunțate de naratorul impersonal, creează sentimentul autenticității. Sub masca naratorului ajuns la vârsta senectuții aflăm o persoană experimentată, tânărul care povestește este jovial și energetic, iar copilului mărturisește adevăruri triste despre copilărie și existență.

A treia parte a tezei, *Coordonate ale imaginarului artistic. Opera între poiesis și aisthesis*, este o abordare „pe dinlăuntru”⁷, de aceea am structurat-o în patru capitole: *Introducere în imaginarul prozei lui Sorin Titel, În căutarea spațiului pierdut. Repere ale geografiei imaginarului sau dialectica cercului, Metaforele ascunse ale prozei și Migrația personajelor în Țara Ficțiunii*.

În capitolul care deschide această parte căutăm „sursele” imaginarului. Într-un interviu acordat, în 2003, traducătoarei volumului *Filosofia imaginilor*, Jean-Jacques Wunenburger apreciază că: „Imaginarul a devenit un fel de sinteză a tot ceea ce are legătură cu imaginea și imaginația și a tot ce era considerat

⁷ Vz. Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu și prefață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.

ficțiune, produs, operă a imaginației ca facultate a irealului, ca să vorbim ca Bachelard. Și tocmai pentru că acest termen, «imagarul», a devenit un cuvânt sincretic, el a început să joace rolul de pereche simetrică a raționalității; imagarul are legătură cu tot ceea ce este proces de reprezentare simbolică, cu toate procesele de narațiune mitică și deci toate demersurile prin care mintea omenească inventează și dezvoltă sens, într-un mod care nu este reglat nici de logică, nici de știință.»⁸

Ca urmare, imagarul operei literare desemnează o lume concurentă realității în care scriitorul, pe de o parte, se închide pe sine, în imagini și simboluri, iar, pe de altă parte, își reglează relațiile cu lumea din afară, în sensul că se defulează. Sarcina criticului literar este de a intui punctele cheie ale creației literare, de a găsi imaginile referențiale pentru viziunea artistului asupra lumii obiective, și de a încerca, prin analiză (semiotică, hermeneutică, psihanalitică...), să le deschidă. Există, ca urmare, numeroase căi de investigare a imagarului artistic. Am ales, dintre acestea, în partea a treia a lucrării, metoda psihobiografică⁹, convinși fiind că „psihanaliza a pus la îndemâna criticilor niște instrumente cu ajutorul cărora poate fi radiografiat mai bine interiorul psihicului creator. Este posibil ca formațiunile observate cu ajutorul acestui endoscop să fie iluzorii. Dar sensibilitatea,

⁸ Muguraș Constantinescu, *Jean-Jacques Wunenburger: „Prea multe imaginiucid imaginația”*, în „România literară”, nr. 37, 2003, p. 14.

⁹ Vz. Corin Braga, *Psihobiografii*, Iași, Editura Polirom, 2011.

abilitatea, atenția de a descoperi, de a disocia și de a analiza asemenea formațiuni sunt bunuri câștigate. În lipsa lor am fi mult mai săraci în înțelegere și ne-am mișca cu infinit mai puțină suplețe pe un teren aproape inefabil și în continuă transformare, mai ales în cazul unor creatori alambicați.”¹⁰

Pornim de la premisa că întregul demers artistic are drept obiectiv inconștient recuperarea „spațiului pierdut”, spațiu al copilăriei al cărui centru este satul bănățean Margina. Deși numele satului natal trimite spre ideea de exil, de înstrăinare, Margina nu este un astfel de loc. Dimpotrivă. Precum Humuleștiul lui Creangă, Siliștea-Gumești al lui Marin Preda, Yoknapatawpha lui Faulkner sau Macondo al lui Marquez, Margina este *axis mundi*. Cu ajutorul memoriei afective, Sorin Titel valorifică acest teritoriu, îl dezvăluie monografic lumii, așa cum observă și alți cercetători ai prozei titeliene¹¹. Autenticitatea locurilor e verificată de plasticitatea descrierilor, juxtapusă cu acea melancolie admirativă rezultată dintr-un suflet umplut de bucuria reîntoarcerii la copilărie: „Băieții se împrăștiară cei dintâi – era o livadă cu pruni chiar lângă linia ferată – printre copacii cu trunchiurile negre, iar fetele rămăseseră adunate în cerc în preajma trenului sau în vagoane, împreună cu mamele lor care acum aveau, în sfârșit, loc să se așeze pe geamantanele solide din lemn sau pe baloturile uriașe. Pomii își

¹⁰ *Ibidem*, p. 16.

¹¹ Elisabeta Lasconi, *Sorin Titel - ciclul bănățean*, București, Editura Univers, 2000, p. 98.

scuturaseră în mare parte florile și în aerul proaspăt se simțea mirosul dulce și aspru al frunzei înmugurite, al florii pălite de soare și al ierbii crude. Era un miros care îi făcea pe băieții aceia, fără ca ei să știe, să alerge ca niște căluți, iar fetele fură cuprinse și ele de o neliniște atât de dureroasă, încât erau parcă gata în orice clipă să izbucnească în plâns.”¹² Sorin Titel reface lumea pe care a părăsit-o, fie că ne referim aici la vârsta copilăriei, fie la Banatul în care s-a născut și a crescut. Între copilărie și spațiul bănățean al memoriei autorului există un izomorfism.

Din dragostea aceasta pentru *acasă* s-au născut maica Ana, baba Raveca, baba Cuca, moș Poldi, moș George. Ei se ivesc în operă pentru a crea o anumită autenticitate izvorâtă din realitatea scriitorului, din biografia sa. Aceste ființe conduc nu doar cititorul, ci pe scriitor însuși în timp și spațiu, opera literară fiind, în esență, o poartă de trecere, alteori, un loc de întâlnire. Ne aflăm la „granițele Imperiului”, într-o societate definită de diversitate etnoculturală, care are în centru satul Margina, iar, în jurul acestuia, Coșava, Tomești, Balta Caldă, Făget, Lugoj, Caransebeș. Sunt locuri pline de viață, de spiritualitate, în care există, după cum afirmă Adrian Dinu Rachieru, „un scenariu repetitiv”, adică o matrice care amprentează nu doar spațiul românesc (o „matrice stilistică”, în termenii lui Blaga), ci și felul de a trăi existența dată. Ne amintim itinerariul personajelor atunci când pleacă la târg sau

¹² Sorin Titel, *Opere. II. Romane. Scenarii de film*, p. 653.

„la oraș”, traseul exact pe care îl respectă la fiecare călătorie, dar și modul în care povestesc, după un tipic al lor, precum o face Ghiuri explicând originea tatuajelor care îi brăzdează trupul. Copiii acestei lumi se nasc în familii numeroase, în care există bunici, străbunici și, uneori, stră-străbunici, se îmbolnăvesc de amigdalită, de apendicită și de scarlatină, cresc și pleacă la școală la Făget și apoi la Lugoj, se duc în cătănie la Seghedin, se îndrăgostesc și trec prin etape ale inițierii, mor timpuriu. Cu toții par a trăi o singură viață, aceea a Personajului, prin excelență, în care găsim însuși spiritul creatorului său.

Plecând de la imaginarul social, cu care scriitorul a recompus „paradisul pierdut”, Banatul natal, Sorin Titel creează o mitologie proprie. Metaforele ascunse ale prozei sale sunt călătoria (ca formă de restituire a unei imagini pentru care simte un dor lăuntric, de căutare de sine, de fugă, uneori, de propriul eu), singurătatea (sentimentul ce reiese dominant, o supratemă a operei), casa, grădina (percepute ca spații securizante), gara, sala de așteptare, cafenelele, hanul (înțelese ca non-locuri¹³, în care individul e un anonim).

¹³ Marc Augé este cel care propune acest termen, prin care se înțelege un loc care nu poate fi raportat la o identitate: „Si un lieu peut se définir comme identitaire, relationnel et historique, un espace qui ne peut se définir ni comme identitaire, ni comme relationnel, ni comme historique définira un non-lieu”, în *Non-lieux, introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, Seuil, 1992, p. 100.

Călătoria este un mit personal al scriitorului. Se poate considera că există un anumit complex, al înstrăinării, care stă la baza acestuia. Frecvențele peregrinări ale familiei (tatăl scriitorului a fost subnotar, iar slujba l-a făcut să se mute de foarte multe ori), în copilăria lui Sorin Titel, nu se poate să nu îl fi marcat. Ne-am putea gândi că nu a fost aproape niciodată cu adevărat acasă. Iar acest neajuns este transmis personajelor sale.

Chiar actul scrierii poate fi interpretat ca o călătorie, ca o căutare de recompunere a propriei identități. În această ipostază, găsim un Sorin Titel care, pentru a se înțelege pe sine, coboară în propriile amintiri, le dă viață imaginând personaje care îi seamănă lui sau celor cu care a avut de-a face în realitate. Astfel, se explică redarea în operă a unor nume din biografia sa și construirea personajelor pe tiparul acelora din realitate. Prin această formă de călătorie, el caută să înțeleagă trecutul pentru a se putea înțelege pe sine, cel din prezent.

Pe de altă parte, călătoria este a personajului însuși care migrează de la o carte la cealaltă, care se prezintă secvențial, după care dispare pentru a apărea ulterior într-o altă scriere. E cazul lui Ion, al Iuliei, al Mariei, personaje prezente, prin aceleași trăsături, în povestiri, dar și în romanele *Țara îndepărtată*, *Pasărea și umbra*, *Femeie, iată fiul tău*, *Lunga călătorie a prizonierului*. Dar există și numeroase personaje care călătoresc, la propriu, și atunci drumul devine reper al mitologiei autorului.

Ca supratemă, singurătatea își are propria paradigmă. Pe de o parte, singurătatea se instituie în absența iubirii, sentiment care împlinește, desăvârșește omul. Lipsa iubirii creează o durere profundă, un dor de viață și de oameni. Omul singur tânjește, singurătatea sa e o boală a sufletului. În această situație, se află personajele care și-au pierdut, datorită greșelilor săvârșite, ființele dragi; ele ajung să trăiască ceea ce s-ar putea numi *complexul Gavrilesco*. Dar mai sunt și acelea care au fost mereu niște neînțelese ale sorții, care au trăit pseudosentimente și care își acceptă singurătatea ca pe o pedeapsă (am putea crede că au *complexul „lupului de stepă”*, folosind sintagma și înțelesurile ei, așa cum sunt date de Herman Hesse, în cunoscutul roman). A treia categorie de personaje, cele care nu reușesc vreodată să-și împlinească iubirile, rămânând la stadiul lor platonice, intră în ceea ce numim *complexul Werther*. Opera lui Sorin Titel radiografiază acest sentiment, singurătatea. Personajele, cuprinse de cele mai multe ori de această tristețe a singurătății, creează o carte a singurătății. Dar ele sunt inspirate din biografia scriitorului. Sunt, în cele din urmă, chipuri ale autorului însuși.

Capitolul *Migrația personajelor în Țara Ficțiunii* subliniază ideea că personajele lui Sorin Titel se află într-o continuă devenire. Ele nu sunt create de la început „rotunde”, ci se desăvârșesc pe parcurs, cu fiecare nou volum pe care scriitorul îl publică. Observăm că, în general, femeile cărților sale sunt harnice și hrăpărețe, colerice, iar bărbații trăiesc în umbra lor, sunt firi complicate, ei văd viața ca pe o luptă. Informațiile despre Iulia,

despre Ion, despre Eva Nada, dar mai ales despre Mama vin treptat, în tușe subțiri. Portretul fiecăruia poate fi realizat abia la finalul operei în totalitatea ei. Uneori tușe de culori diferite se suprapun, în sensul că informațiile pe care le primim despre un anumit personaj se contrazic de la o carte la alta, cum ar fi povestea de tinerețe dintre Ion și Iulia. Atunci, realizând greșeala, naratorul se scuză: „Cine să mai confrunte cele povestite cu cele întâmplate în realitate? Unde să mai întâlnești acei martori oculari, gata să strige în gura mare că lucrurile nu s-au întâmplat așa, că autorul minte, adăugând de la el, pe ici pe colo, că nu spune întotdeauna adevărul?”¹⁴

Dacă Margina este *Centrul*, când ne referim la spațiul în proza lui Sorin Titel, atunci mama este zeitatea care ordonează bunul mers al lumii. Harnică și ocrotitoare, mama sfințește locul. Copilul o privește ca pe un tablou, căci toată ființa ei emană un mister, un nefiresc care îl farmecă. Așa cum Nică a lui Ștefan a Petrei se miră cum „încheagă mama apa cu două picioare de vacă”, Andrei se întreabă de unde are mama atâta putere și energie: „Mama se întoarce din curtea din spatele casei, intră în bucătărie, aruncă covoarele făcute sul pe podea, oftează ștergându-și fruntea de transpirație, dă drumul la robinet și se șterge după aceea pe mâini de poalele halatului agățat de cuiul de lângă ușă, un halat

¹⁴ Sorin Titel, *Opere. II. Romane. Scenarii de film*, p. 235.

vechi și zdrențuit, galben, cu flori mărunte, albastre.”¹⁵ Iubirea pentru această ființă urcă din operă în sufletul cititorului. Precum în *Hronicul* lui Lucian Blaga, ea este văzută în cartea lui Sorin Titel ca Eine Urmutter.

Pe lângă ea, celelalte personaje par simpli figuranți. Psihologia lor este a provincialului care își acceptă soarta, care trăiește cu forfotă și bucurie în limitele cercului. Întâlnim, însă, și nemulțumiți, inadaptați ce visează la deschiderile orizontului. Încercăm să-i cuprindem în lucrarea de față, să descifrăm coordonatele lumii în care își duc existențele, dar, mai ales, coordonatele sufletelor acestora, fiindcă în ele se găsesc mărturii ale eului ascuns al scriitorului. Luăm ca reper romanul *Pasărea și umbra*. Aici, personajele pot fi ușor prinse în tipologii, exemple pentru familia de personaje ale prozei lui Sorin Titel.

Aceste imagini sunt cele care construiesc „chipul” Personajului lui Sorin Titel, un om care filtrează lumea prin propriul suflet, oprind pentru sine tot ceea ce are ea mai problematic. El trăiește cu durerea celui conștient de neajunsurile vieții și de propriile neajunsuri. Este un nefericit ce convine să joace în această dramă care e viața lui. Conștientizarea dramaticului se face mai ales prin acceptarea faptului că viața este frumoasă tocmai pentru că se află sub semnul pieirii, al „mariei treceri”. Ființă reflexivă, personajul urcă în tăcere muntele, cărând

¹⁵ *Ibidem*, p. 193.

cu el povara pietrei, asemeni lui Sisif și, întocmai ca acesta, învață despre propria efemeritate.

BIBLIOGRAFIE

I. Opera lui Sorin Titel

- Titel, Sorin, *Copacul*, București, Editura pentru Literatură, 1963.
- Titel, Sorin, *Reîntoarcerea posibilă*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
- Titel, Sorin, *Valsuri nobile și sentimentale*, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Titel, Sorin, *Lunga călătorie a prizonierului*, București, Editura Cartea Românească, 1971.
- Titel, Sorin, *Mi-am amintit de zăpadă*, București, Editura Eminescu, 1973.
- Titel, Sorin, *Țara îndepărtată*, București, Editura Eminescu, 1974.
- Titel, Sorin, *Pasărea și umbra*, București, Editura Eminescu, 1977.
- Titel, Sorin, *Clipa cea repede*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
- Titel, Sorin, *Femeie, Iată Fiul Tău*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
- Titel, Sorin, *Melancolie*, Editura Cartea Românească, 1988.
- Titel, Sorin, *Opere. I. Schițe și povestiri. Nuvele. Romane*. Text stabilit, cronologie, note, comentarii, variante și reperi critice de Cristina Balinte. Prefață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005.
- Titel, Sorin, *Opere. II. Romane. Scenarii de film*. Text stabilit, cronologie, note, comentarii, variante și reperi critice de Cristina Balinte. Prefață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005.
- Titel, Sorin, *Pasiunea lecturii*, Timișoara, Editura Facla, 1976
- Titel, Sorin, *În căutarea lui Cehov*, București, Editura Cartea Românească, 1984.

II. Bibliografie critică

1. În volume:

- Angé, Marc, *Non-Lieux, introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, Seuil, 1992.
- Ardeleanu, Virgil, *Opinii. Prozatori și critici*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.
- Bachelard, Gaston, *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu și prefață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
- Bachelard, Gaston, *Apa și visele* Tabel bibliografic și traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1995.
- Bachelard, Gaston, *Pământul și reveriile odihnei*. Traducere, note și prefață de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1999.
- Bahtin, Mihail, *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu. Prefață de Marian Vasile, București, Editura Univers, 1982.
- Barthes, Roland, *Plăcerea textului*. Traducere de Marian Papahagi. Postfață de Ion Pop, Cluj, Editura Echinoc, 1994.
- Bergson, Henri, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*. Traducere, studiu introductiv și note de Horia Lazăr, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.
- Bernea, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*. Ediția a II-a, revizuită, București, Editura Humanitas, 2005.
- Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*. Traducere de Tatiana Mochi, București, Editura Humanitas, 2000.
- Boldea, Iulian, *Fața și reversul textului (I.L. Caragiale și Mateiu I. Caragiale)*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 1998.
- Boldea, Iulian, *De la modernism și postmodernism*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011.
- Braga, Mircea, *Teorie și metodă. Eseu despre izvoarele aventurii metodologice moderne*. Sibiu, Editura Imago, 2002.

- Braga, Mircea, *Geografii instabile*, Sibiu, Editura Imago, 2010.
- Braga, Corin, *De la arhetip la anarhetip*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- Braga, Corin, *Psihobiografii*, Iași, Editura Polirom, 2011.
- Bremond, Claude, *Logica povestirii*. Traducere de Micaela Slăvescu. Prefață și note de Ioan Pânzaru, București, Editura Univers, 1981.
- Bugariu, Voicu, *Analogon. Eseuri și disociații*, București, Editura Cartea românească, 1981.
- Burgos, Jean, *Pentru o poetică a imaginarului*. Traducere de Gabriela Duda și Micaela Gulea. Prefață de Gabriela Duda, București, Editura Univers, 1988.
- Burgos, Jean, *Imaginar și creație*, prefață de Muguraș Constantinescu, București, Editura Univers, 2003.
- Caillois, Roger, *Metafora vie*, București, Editura Univers, 1984.
- Câmpan, Diana, *Singurătăți suprapuse*, Sibiu, Editura Imago, 2004.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere. Volumele I, II, III, București, Editura Artemis, 1995.
- Ciobanu, Nicolae, *Incursiuni critice, Glose, sinteze, analize*, Timișoara Editura Facla, 1975.
- Ciobanu, Nicolae, *Întâlnirea cu opera*, București, Editura Cartea Românească, 1982.
- Ciocârlie, Livius, *Eseuri critice*, Timișoara, Editura Facla, 1983.
- Ciorănescu, Al., *Barocul sau descoperirea dramei*. În românește de Gabriela Tureacu. Postfață de Dumitru Radulian, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Constantinescu, Pompiliu, *Romanul românesc interbelic*. Antologie, postfață și bibliografie de G. Gheorghită, București, Editura Minerva, 1977.
- Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, Iași, Editura Polirom, 1998.

- Cosma, Anton, *Romanul românesc și problematica omului contemporan*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- Crăciun, Gh., *Introducere în teoria literaturii*, Chișinău, Editura Cartier, 2003.
- Cristea, Valeriu, *Domeniul criticii*, București, Editura Cartea Românească, 1976.
- Cristea, Valeriu, *Spațiul în literatură*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
- Crohmălniceanu, Ovid S., *Al doilea suflu*, București, Editura Cartea Românească, 1989.
- Cruceanu, Ada, D., *Porunca fiului. Eseu asupra prozei lui Sorin Titel*, Timișoara, Editura Hestia, 1997.
- Culler, Jonathan, *Teoria literară. Scurtă introducere*. Traducere de Mihaela Dogaru, București, Editura Cartea Românească, 2003.
- Dimisianu, Gabriel, *Nouă prozatori*, București, Editura Eminescu, 1977.
- Dimisianu, Gabriel, *Valori actuale*, București, Editura Eminescu, 1974.
- Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarii*. Traducere de Marcel Aderca. Prefață și postfață de Radu Toma, București, Editura Univers, 1977.
- Durand, Gilbert, *Figuri mitice și chipuri ale operei – de la mitocritică la mitanaliză*. Colecție coordonată de Dan Petrescu. Traducere de Irina Bădescu, București, Editura Nemira, 1998.
- Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii*. Traducere de Muguraș Constantinescu și Anișoara Bobocea, București, Editura Nemira, 1999.
- Eliade, Mircea, *Romanul adolescentului miop*. Text stabilit de Adrian Bota. Postfață de Mircea Handoca, București, Muzeul Literaturii Române, 1988.
- Eliade, Mircea, *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, colecția Historia Religionum, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

- Faulkner, William, *Cătuțul*. În românește de Eugen Barbu și Andrei Ion Deleanu. Prefața de Radu Lupan, București, Editura pentru Literatură Universală, 1967.
- Hesse, Herman, *Lupul de stepă*. Traducere din limba germană de George Guțu, București, Rao International Publishing Company, 1995.
- Iorgulescu, Mircea, *Rondul de noapte*, București, Editura Cartea Românească, 1974.
- Jung, Carl, Gustav, *Puterea sufletului*, București, Editura Anima, 1994.
- Lasconi, Elisabeta, *Oglinda aburită. Oglinda lucioasă. Sorin Titel. Universul creației*, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.
- Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe, Eseu despre romanul românesc*, III, București, Editura 100+1 GRAMAR, 2001.
- Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, București, Editura Eminescu, 1973.
- Martin, Mircea, *Generație și creație*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Mauron, Charles, *De la metaforele obsedante la mitul personal*. Traducere din limba franceză de Ioana Bot. Aparat critic, bibliografie și note pentru ediția românească de Ioana Bot și Raluca Lupu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- Munteanu, Romul, *Noul roman francez*, București, Editura Univers, 1973.
- Ortega Y. Gasset, Jose, *Meditații despre Don Quijote*. Traducere, prefață, note, tabel cronologic de Andrei Ionescu, București, Editura Univers, 1973.
- Papu, Edgar, *Barocul ca tip de existență*, I, București, Editura Minerva, 1977.
- Petrescu, Camil, *Teze și antiteze*, București, Editura 100+1 Gramar, p. 68.
- Rachieru, Adrian, *Scritorul și umbra*, Reșița Editura Timpul, 1995.
- Raicu, Lucian, *Practica scrisului și experiența lecturii*, București, Editura Cartea Românească, 1978.

- Raicu, Lucian, *Printre contemporani*, București, Editura Cartea Românească, 1980.
- Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*. Traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Editura Arcord, 2001.
- Ricardou, Jean, *Noi probleme ale romanului*. În românește de Liana și Valentin Atanasiu. Prefață de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1988.
- Rimmon-Kenan, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, New York, Routledge, 2003.
- Roșca, Elisabeta, *Sorin Titel: ciclul bănățean*, București, Editura Univers, 2000.
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. III, București, Editura Cartea Românească, 1984.
- Sorianu, Vlad, *Glose critice. Critică și eseistică literară*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Titel, Iosif, *Clipa i-a fost prea repede*, București, Editura Cartea Românească, 1991.
- Tuchilă, Costin, *Privirea și cadrul*, București, Cartea Românească, 1988.
- Ungheanu, Mihai, *Arhipelag de semne*, București, Editura Cartea Românească, 1975.
- Ungureanu, Cornel, *Proza românească de azi (Volumul întâi: Cucerirea tradiției)*, București, Editura Cartea Românească, 1985.
- Ungureanu, Cornel, *Geografie literară*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2002.
- Ungureanu, Cornel, *Sorin Titel*, Reșița, Editura Modus P. H., 2005.
- Vighi, Daniel, *Sorin Titel – monografie, antologie comentată, receptare critică*, colecția „Canon”, Brașov, Editura Aula, 2000.
- Vișniec, Matei, *Mașinăria Cehov. Nina sau despre fragilitatea pescărușilor împăiați. Teatru*, București, Editura Humanitas, 2008.
- Vlad, Ion, *Romanul ca reprezentare a lumii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

- Wunenburger, Jean-Jacques, *Utopia sau criza imaginarului*. Traducere de Tudor Ionescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- Wunenburger, Jean-Jacques, *Filosofia imaginilor*. Traducere, note și studiu introductiv de Mihaela Căluț. Postfață de Aurel Codoban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000.
- Wunenburger, Jean-Jacques, *Imaginarul*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2009.
- *** *Sorin Titel interpretat de...*, I. Selecția textelor, prefață, note, tabel cronologic, bibliografie și postfață de Cornel Ungureanu, Reșița, Editura Modus P. H., 2005.
- *** (Coordonare Mircea Braga și Gabriela Chiciudean), *Incursiuni în imaginar 2. Sub semnul cronotopului*, Sibiu, Editura Imago, 2008.

2. În periodice:

- Apetroaie, Ion, *Reîntoarcerea posibilă*, în „Iașul literar”, nr. 3, martie 1967.
- Ardeleanu, Virgil, *Mi-am amintit de zăpadă*, în „Steaua”, XXIV, nr. 20, octombrie 1973.
- Atanasiu, Victor, *Pasărea și umbra*, în „Scînteia tinereții”, nr. 8902/ 5 ianuarie 1978.
- Balotă, Nicolae, *Lunga călătorie a prizonierului*, în „România literară”, nr. 16, aprilie 1971.
- Birăescu, Traian Liviu, *Actualitatea și cunoașterea vieții în proza unor scriitori tineri. Despre Sorin Titel*, în „Scrișul bănățean”, XIII/ 1962/ noiembrie.
- Bucur, Marin, *Copacul*, în „Lucefărul”, III, (1963), nr. 26.
- Bugariu, Voicu, *Proza lui Sorin Titel*, în „Astra”, V, nr. 6, iunie 1970.
- Cheie-Pantea, Iosif, *Lumea povestirii*, în „România literară”, XIX, nr. 27, 3 iulie 1968.
- Ciobanu, Nicolae, *Structurile unei biografii*, în „România literară”, nr. 24/ 12 iunie 1969.

- Ciobanu, Nicolae, *Lunga călătorie a prizonierului*, „Luceafărul”, XIV, nr. 16, aprilie 1971.
- Ciobanu, Nicolae, *Țara îndepărtată*, în „Luceafărul”, XVII, nr. 39, septembrie 1974.
- Ciobanu, Nicolae, *Pasiunea lecturii*, în „România literară”, X, nr. 24, iunie 1977.
- Ciocârlie, Corina, *Ospățul și turbinca*, în „România literară”, XIX, nr. 44, 30 octombrie 1986.
- Ciocârlie, Corina, *Spațiul protector*, în „România literară”, XX, nr. 3, 15 ianuarie 1987.
- Ciocârlie, Livius, *Însemnări despre Sorin Titel*, în „Orizont”, XXXII, nr. 25, 25 iunie 1981.
- Coman, Mihai, *Femeie, Iată Fiul Tău*, în „Vatra”, XIII, nr. 11, noiembrie 1983.
- Condurache, Val., *Țara îndepărtată*, în „Convorbiri literare”, nr. 8, august 1974.
- Condurache, Val., *Pasărea și umbra*, în „Convorbiri literare”, nr. 2/ februarie 1978.
- Condurache, Val., *Clipa cea repede*, în „Convorbiri literare”, nr. 11/ noiembrie 1979.
- Corniș, Pop-Marcel, *Mi-am amintit de zăpadă*, în „Orizont”, XXIV, nr. 22, mai 1973.
- Cosma, Anton, *Sorin Titel și prezenteizarea epicului*, în „Vatra”, nr. 2, 20 febr. 1980.
- Cristea, Valeriu, *Lunga călătorie a prizonierului*, în „Argeș”, VI, nr. 7, iulie 1971.
- Cristea, Valeriu, *Mi-am amintit de zăpadă*, în „România literară”, VI, nr. 11, martie 1973.
- Cristea, Valeriu, *Țara îndepărtată*, în „România literară”, VII, nr. 21, mai 1974.
- Cristea, Valeriu, *Femeie, Iată Fiul Tău*, în „România literară”, XVIII, nr. 16, mai 1983.
- Crișan, Constantin, *Femeie, Iată Fiul Tău*, „Steaua”, XXXIV, nr. 9, septembrie 1983.
- Crohmălniceanu, Ov., S., *Zborul păsării și umbra ei pe pământ*, în „România literară”, nr. 5, 31 ianuarie 1985.

- Crohmălniceanu, Ov., S., *Femeie, Iată Fiul Tău*, în „Viața Românească”, 78, nr. 11, noiembrie 1983.
- Crohmălniceanu, Ov., S., *Dejunul pe iarbă*, în „Viața Românească”, XXI, nr. 11, 1968.
- Cubleşan, Constantin, „*Valsuri nobile și sentimentale*”, în „Tribuna”, anul XI, nr. 45, 1967.
- Deciu, Andreea, *O provocare adresată criticii*, în „România literară”, 25, nr. 6, februarie 1992.
- Dobrescu, Al., *Lunga călătorie a prizonierului*, în „Cronica”, VI, nr. 17, aprilie 1971.
- Drăguș, Carmen, *Pasărea și umbra sau aventura imaginarii*, în „Tomis”, XIV, nr. 1, martie 1979.
- Enescu, Radu, *Noaptea inocenților*, în „Familia”, VI, nr. 8, august 1970.
- Foarță, Șerban, *Reîntoarcerea posibilă*, în „Orizont”, nr. 10, octombrie 1966 .
- Foarță, Șerban, *Noaptea inocenților*, în „România literară”, III, nr. 38, 1970.
- Holban, Ioan, *Viața și literatura*, în „Cronica”, nr. 27, 8 iulie 1983.
- Holban, Ioan, *Spațiul autobiografic în roman*, în „România literară”, XVIII, nr. 36, 5 septembrie 1985.
- Iliescu, Nicolae, *Ipostazele epicului*, în „Amfiteatrul”, nr. 4, aprilie 1978.
- Iorgulescu, Mircea, *Lunga călătorie a prizonierului*, în „România literară”, IV, nr. 20, mai 1971.
- Iorgulescu, Mircea, *Sorin Titel*, în „Convorbiri literare”, nr. 20, 30 octombrie 1972.
- Manolescu, Florin, *Între repetiții și arhetip*, în „Contemporanul”, nr. 16, 15 aprilie 1983.
- Manolescu, Nicolae, *Portretul scriitorului*, în „România literară”, XIX, nr. 12, 20 mart. 1986.
- Mălăncioiu, Ileana, *Lunga călătorie a lui Sorin Titel*, în „Ramuri”, nr. 7, 15 iulie 1983.
- Paleologu, Al., Ciocârlie, Livius, Rusu, G., *Carte în discuție*, „Tomis”, nr. 5, mai 1983.

- Petrescu, Liviu, *Între epos și poveste*, în „Steaua”, nr. 10, octombrie 1979.
- Popovici, Vasile, *O epopee a intimității*, în „Orizont”, XXXVI, nr. 33, 16 august 1985.
- Raicu, Lucian, *Simbol și cadru realist*, în „Gazeta literară”, X, nr. 10, 7 martie 1963.
- Raicu, Lucian, *Fragmente despre spiritul creator*, în „Tomis”, nr. 4, decembrie 1978.
- Raicu, Lucian, *Citindu-l pe Sorin Titel*, în „Transilvania”, nr. 5, mai 1980.
- Raicu, Lucian, *Univers romanesc*, în „România literară”, XIII, nr. 33, 14 aug. 1980.
- Raicu, Lucian, *Un vast ciclu romanesc*, în „România literară”, nr. 38, 28 septembrie 1984.
- Regman, Cornel, *Mi-am amintit de zăpadă*, în „Viața Românească”, nr. 27, august 1974.
- Simion, Eugen, *Proza lui Sorin Titel*, în „Luceafărul”, nr. 2, 14 ianuarie 1978.
- Sorianu, Vlad, *Dejunul pe iarbă*, în „Ateneu”, nr. 11, noiembrie 1968.
- Tașcu, Valentin, *Pasărea și umbra*, în „Steaua”, nr. 4, aprilie 1978.
- Tomuș, Mircea, *Clipa cea repede*, în „Transilvania”, nr. 9, septembrie 1979.
- Tuchilă, Costin, *Naturalitatea ficțiunii*, în „Luceafărul”, nr. 4, octombrie 1984.
- Țepeneag, Dumitru, *Ipostaze ale romanului actual*, în „România literară”, I, nr. 11, 1968.
- Țeposu, Radu, *Literatura în mers*, în „Astra”, nr. 8, august 1983.
- Ungheanu, Mihai, *Dejunul pe iarbă*, în „Luceafărul”, XI, nr. 36, 1968.
- Ungureanu, Cornel, *Mi-am amintit de zăpadă*, în „Orizont”, XXV, nr. 27, iulie 1974.
- Ungureanu, Cornel, *Cadrul unui experiment*, în „Tribuna”, 21, nr. 7, 17 februarie 1977.

- Ungureanu, Cornel, *Cadrul unui experiment* (2), în „Tribuna”, 21, nr. 8, 24 februarie 1977.
- Uricariu, Doina, *Polivalența realismului*, în „Luceafărul”, XIX, nr. 28, 10 iul. 1976.
- Vasilescu, Emil, *Valsuri nobile și sentimentale*, în „Scânteia”, nr. 7540, 1 decembrie 1967.
- Vintilă, Petru, *O conștiință ireproșabilă*, în „Orizont”, nr. 5, 1 februarie 1985.
- Vlad, Ion, *Noaptea inocenților*, în „Tribuna”, nr. 23, iunie, 1970.
- Vlad, Ion, *Lunga călătorie a prizonierului*, în „Tribuna”, nr. 24, iunie 1971.
- Vlad, Ion, *Mi-am amintit de zăpadă*, în „Tribuna”, XVIII, nr. 37, septembrie 1974.
- Vlad, Ion, *Mărturia romanului*, în „Tribuna”, XXII, nr. 1, 26 ianuarie 1978.
- Vlad, Ion, *Femeie, Iată Fiul Tău*, în „Tribuna”, XXVII, nr. 20, 19 mai 1983.
- Vlad, Ion, *Pasărea și umbra*, în „Tribuna”, XXIX, nr. 5, ianuarie 1985.